

עולם ההלכה

מכון סמיכה
ניש ככל אחד
נורם החכמה

גיליון ט"ז | שבת קודש פ' משפטים | כ"ד שבט תשפ"ה

עולם השבת
 Rabbi Yitzhak Sultan Maggid Shuir, Curriculum Developer.

עולם המשיפט
 ראש ישיבתנו הרב מנחם מענדל פרעמקאט רב ומו"ץ בניו הייבן

Slotted spoons:

Ketzos Hashulchan[1] rules that using a slotted spoon,[2] a perforated serving spoon, to separate out solids from a liquid is forbidden since it is a kli borer.[3] This is true if one is using the slotted spoon to separate out solids, and one is interested in the liquid, for example, if one wants to separate out vegetables from a soup, and only drink the broth. However, if one is interested in separating out the solids, such as vegetables or meat to eat the meat or vegetables, and is not interested in eating the broth, using the slotted spoon would be permitted.[4] In such a case, since the solid is sufficiently large, it is not considered in a taaroves with the liquid, and thus the slotted spoon is not considered to be engaged in an act of separating out the taaroves.

הגר"י יוסף עם אביו הגר"ע בעת הכרתיו לראשון לציון

Shabbos K'Halachah however clarifies that this dispensation is only true if the solids are clearly recognizable, large pieces. If, however, the solid is a mush, in which case it would be considered a taaroves with the liquid, then one would not be permitted to take the solid out of the liquid, even though one is taking ochel out of pesoles, since the spoon in this case is considered a kli borer.

Orchos Shabbos[5] writes that it is forbidden even according to Chazon Ish cited above since the spoon is made to separate out gravy, unlike a teapot which is primarily made to hold and pour tea.[6]

On the other hand, Rav Ovadia Yosef[7] is lenient because based on Maharitz[8] that there's no borer of a solid from a liquid since it isn't normal to remove solids from a liquid with one's hand. Also, a person isn't insistent that all of the liquid drains from the spoon.[9]

[1] 125, Badei Hashulchan 28. This is also the opinion of Shabbos K'Halachah 12:15 and 14:17.
 [2] A slotted spoon is a spoon-like utensil with slots, holes, or other openings in the bowl (the scoop part). These openings allow liquid to pass through while retaining the larger solid pieces on the spoon. For example, if one is cooking pasta in a pot of boiling water, they may use a slotted spoon to scoop out some pasta to test if it is done. The water drains through the slots in the spoon, but the pasta stays on the spoon.
 This could be an instance of borer since the spoon can be seen as a tool for separating undesirable parts (e.g., the boiling water) from desirable parts (e.g., the pasta).
 [3] This is the consensus amongst contemporary poskim. See Rav Vosner [Shevet Halevi 5:58], Ayil Meshulash [7:34], Shabbos K'Halachah 12:51, 14:17, and Shabbos Kitchen [p. 160], all of whom agree.
 [4] 14:18.
 [5] 1:3(82).
 [6] Rav Vosner [Shevet Halevi 8:58] agrees.
 [7] Yalkut Yosef [319:42 v. 3 p. 306] quoting his father. Or Letzion [2:31:10] agrees.
 [8] 203, discussed in se'if tes zayin.
 [9] Shemiras Shabbos K'hilchasa [3:58] offers a similar rationale.

בענין הגדדת חיוב דיניי שמים

פתחה

משפטי הממון בכלל מסורים ביד בית דין, הן לצורך הכרעה, כלומר, בירור החיוב ונתינת פסק דין, והן לצורך הוצאה אל הפועל, לגבות החוב מן החייב. זהו מה שהקדימה תורה בפרשת משפטים, "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", ולפי דרשת חז"ל, "לפניהם" הוא הבית דין, שהם שליטים על כל משפטי זאת הפרשה. אמנם במשנה וגמרא בסדר נזיקין למדנו שיש חיובי ממון בדרגה נמוכה יותר, והם אותם שחייב דיניי שמים. חיובים אלו לא נמסרו לב"ד אלא הכל בינו ובין קונו.

יש לברר בחיובים אלו אם הב"ד מנותק מהם לחלוטין, או אולי מתערבים קצת בדבר, כגון לפסוק עליו שהוא חייב בלי כפייה, או - אם הלה תפס משלו - להרשות את התופס להחזיק את מה שתפס בשביל מה שזה חייב לו דיניי שמים.

חובת ממון או חובת מצוה

איתא במסכת בבא קמא (נה, ב): "תניא אמר ר' יהושע ארבעה דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב דיניי שמים, ואלו הן, הפורץ גדר בפני בהמת חבירו, והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה, והשוכר עדי שקר להעיד, והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו."

וכמו כן נמצא על פני כל מסכת בבא קמא רבים כאלו שנישנית בהם, פטור מדיני אדם וחייב דיניי שמים, ורובם בגדר גרמא בניזקין.

יש לחקור בגדר החיוב לשלם דיניי שמים, האם הוא חיוב ממוני דומה לחיוב תשלומין מדיני אדם אלא שחיוב זה קלוש יותר ואין לבית דין הכח לכפות עליו, ולכן נקרא "דיני שמים" מאחר שאין לבני אדם הרשות לכפותו. או דלמא חיוב דיניי שמים חלוק לגמרי משאר חיובי ממון, והוא חיוב מחודש בלתי קשור לשיעבוד ממון כלל והוא בגדר מצוה בעלמא, ובגין כך אינו מסור ביד בית דין. דוגמא לדבר, מה שמצינו לענין יתומים שמצוה עליהם לפרוע חובת אביהם [במטלטלים], שם ודאי אין שום שיעבוד ממון שהרי לא ירשו קרקעות, אך יש חיוב של מצוה דרמאי עליהו לפרוע חובת אביהם, אבל בית דין אין יכולים לכופ על כך.

נפקא מינא בין הצדדים, אם החיוב כשאר חיובי ממון רק שאין כח לב"ד לכפות, רשאי ב"ד לפסוק דינו בסתמא שהוא חייב לשלם ואין צריכים להודיעו שחיובו רק מידי שמים. שאפילו אם יטעה החייב ויחשוב שהוא חייב דיניי אדם וישלם אין בכך כלום, דבין כך ובין כך הוא חייב. אבל אם חיובו רק חיוב של מצוה בלי צד ממונות, צריך הבית דין להודיעו שאין חיובו אלא מדיני שמים, שאם ישלם והוא טועה כסבור שהוא חייב מדיני אדם, הרי אין תשלומיו תשלומין, והלה אסור לקבלו. [אבל מ"מ אי"ז מוכרח, דאפשר שאפילו את"ל שהוא חיוב ממון, מ"מ צריך שידיענו שחיובו רק מדיני שמים כי זהו האמת.]

עוד נפקא מינא לענין פסול עדות, שאם חיוב ממוני הוא, מסתברא שכל זמן שאינו משלם פסול לעדות כדין רשע דחמס, שהרי הוא מעכב ברשותו ממון שאינו שלו. אבל אם הוא רק מצוה בעלמא, פשיטא שאינו נפסל בעדות בכך שאין זה נקרא עיכוב ממון חבירו, רק הוא כמבטל מצוה.

נפקא מינא שלישיית לענין אם הניזק תפס לעצמו תשלומין מן המזיק, אם מוציאים מידו או לא. אם הוא חיוב ממוני אלא שאין ב"ד רשאי לכופו, ודאי מהני תפיסת הניזק. אבל אם חיוב מצוה הוא, אין תפיסת הניזק מועלת כי אין לו זכות בתשלומין עד שישלם לו המזיק מרצונו.

ראיה מירושלמי שהוא חיוב ממוני

ונראה להביא ראיה מהירושלמי (ב"ק פרק ו הלכה א) שחיוב דיניי שמים הוא חיוב ממוני. ששם הובא מימרא דרבי יהושע (הנ"ל) בלשון הזה: "תני רבי יהושע אומר ארבעה אין חייבין לשלם מן הדין, ואין השמים מוחלין להן עד שישלמו."

מלשון זה משמע שהחיוב הוא אותו חיוב של דיניי אדם, רק שהוא קלוש יותר באשר אין לבית דין כח הכפייה עליו, אבל אינו נמחל בשמים עד שישלם.

כשאינו משלם נפסל לעדות - מאירי

עוד ראיה שהוא חיוב ממוני מדברי המאירי במסכת בבא קמא (נו, א) שכתב על אותם הד' דברים שנאמר בהם פטור מדיני אדם וחייב דיניי שמים, וזה לשונו: "כל שכתבנו עליו כאן שהוא חייב דיניי שמים, פירושו שהוא חייב בו בהשבונו כו'. ומכאן כתבו גדולי הדורות שכל שנאמר עליו חייב דיניי שמים פסול הוא לעדות עד שישלם. והדברים נראין שמאחר שהוא חייב להשיב, תורת גזלה חלה עליו עד שישלם."

הרי מתרי טעמי מבואר מדברי המאירי דחיוב דיניי שמים הוא חיוב ממוני: א' מדפסלו לעדות כשאינו משלם ע"כ ס"ל דחיוב ממוני הוא וכשנמנע מלשלם נעשה רשע דחמס. שאם החיוב לשלם הוא רק בתורת מצוה, הא קי"ל (ראה רמב"ם הלכות עדות פרק י הלכה ב - ד) שאין אדם נפסל בעדות מפני עבירה אלא על עבירה שיש בה מלקות. ב' מדכתב "תורת גזלה חלה עליו", מבואר שהממון שהוא חייב לשלם אינו שלו וכגזילה בידו, זה א"א אלא אם נאמר שחיוב ממוני הוא.

מבוך סמיכה – עולם ההלכה נגיש לכל אחד

וכדברי המאירי כן כתב הרשב"ש (בשו"ת סימן תטז), וזה לשונו: אפילו בדברים שאמרו חז"ל שהעושה אותם פטור מדיני אדם וחייב דיני שמים, כתב הרב בעל ההשלמה בפרק הכונס פסולים לעדות עד שישלימו וכו'.

וראה עוד בתורות הכרי (סימן לד) שהביא את דברי המאירי הנ"ל, והסכים על ידו לדינא. ועוד מוסיף שנראה לו שהוא הדין שנפסל לשבועה. [ועיי"ש מה שהוכיח כן מדין אתנן].

אולם אין דברי המאירי מוסכמים אצל הכל, דעיינו בשואל ומשיב (במהדורא רביעאה חלק א סימן סא) שכתב על דברי המאירי שהוא דברי חדש, ומציין שם שדבר כזה לא נזכר בשום מקום בדברי השו"ע, והאר"ק להביא ראיות כנגד המאירי. ועוד טען, שאם נניס דריו, יהיו כל ישראל נפסלים מן העדות.

שני מיני חיוב דיני שמים

יש מן האחרונים שמקשים עוד על המאירי מהא דאיתא במסכת בבא קמא (ק"ח ב), וכן נפסק בשו"ע (סימן עה סעיף ט), דאע"פ דקיי"ל ברי ושמי אוקי ממונא בחזקת מריה ופטור מלשלם, אעפ"כ חייב לשלם בשלם המאירי: "מהנה לי בידך שהליתך או שהפקדתי בידך, והלה אומר, איני יודע אם הליתני או אם הפקדתי בידך, ישבע היסט שאינו יודע, ופטור. ואם בא לצאת ידי שמים, ישלם".

וקשה, דאם איתא שאדם נפסל לשבועה מחמת חיוב דיני שמים, האין אנו משיבעין אותו, הלא נפסל לשבועה. ומחמת קושיא זו, דחו את דברי המאירי.

וליישב דעת המאירי וסייעתו, נראה שיש לחלק בין חיוב דאי לחיוב ספק. שאותם ארבעה דברים כברייאת דרבי יהושע [וכן שאר גרמא בניזקין] שעליהם כתב המאירי שנפסל לעדות ושבועה, אין שם ספק בחיובו דודאי היזק את חבירו, ומה שאינו חייב דיני אדם הוא בגלל שהחיוב קלוש הואיל ולא עשה מעשה בידיים. וכה"ג נחשב לחיוב ממוני. אבל בההיא דברי ושמי, אין חיוב ברוך כי דינא הוא דהמוציא מחבירו עליו הראיה, רק חיבה עליו התורה מדיני שמים להסתלק מן הספק ולשלם. וגדר חיוב זה הוא מצוה בעלמא כי לדינא יכול לסמוך על צד הפטור. ובכגון דא, לא קאמר המאירי שנפסל לעדות ושבועה.

ויש לדקדק כן בלשונות חז"ל, דברייאת דרבי יהושע, נקט לשון "חייב דיני שמים" וכן לשון בשאר דוכתי במסכת ב"ק גבי גרמא בניזקין. ואילו גבי ברי ושמי הלשון בגמ' הוא "לצאת ידי שמים". הלא דבר הוא. וגם המחבר העתיק שינוי הלשון בב' דינים אלו. זאת אומרת דלא ראי זה כראי זה, בגרמא בניזקין יש עליו חיוב ממון ולכן אמרו חייב מדיני שמים, כלומר חייב לקיים אותו החיוב של תשלומי נזיקין. אבל בברי ושמי אין עליו אלא לעשות מצוה, הלכך אמרו לצאת ידי שמים.

דעת התוס' שהחיוב הוא רק כלפי שמיא

אולם ניתן לדייק מדברי התוס' במסכת בבא קמא (נו, א ד"ה כסויי כסיתיה) שחיוב דיני שמים הוא חיוב חדש ולא חיוב ממוני כדעת המאירי. דהכי איתא בגמ' שם: "הכופר קמתו של חבירו בפני הדליקה פטור מדיני אדם, וחייב דיני שמים... רב אשי אמר טמוון איתמר, משום דקושיא טמוון באש. משה דתימא אנא כסויי כסיתיה ניהלך ובדיני שמים נמי לא ליחייב, קמ"ל".

והקשו שם התוס', וזה לשונם: "וא"ת גלוי וידוע למקום למה נתכוין אם לטובה אם לרעה. וי"ל דאפילו במתכוין לטובה שלא ימהר לשרוף ויכול להציל בעל הבית בתוך כך, מ"מ דיני שמים חייב דאיבעי ליה לאזדהורי ולאסוקי אדעתיה שלא יבא לו הפסד בכך". הרי דבריהם מבוארים שכל החיוב הוא רק כלפי שמיא, דאילו הוא חיוב ממוני, מאי קושיא להו, הא כוונתו אינו גלוי וידוע לפני ב"ד, והם צריכים לידע אם יש עליו חיוב ממוני. אלא מוכח מדבריהם שהחיוב הוא בגדר מצוה ולא שיעבוד ממון.

מחלוקת הראשונים אי מהני תפיסה

ע"פ הג"ל יש לבאר פלוגתת הראשונים האם מהני תפיסה בחיוב דיני שמים. כי הנה לגבי אבק רבית נחלקו הראשונים היכא דתפס הלוה משל המלוה את הרבית שלקח ממנו, אי מפקינן מיניה. ושורש מחלוקתם הוא אם תפיסה מועלת בחיוב דיני שמים. דעת הרמב"ד (הובא בגמ' ל"ח, א דפ"ה, וטור יו"ד סימן קסא) שאין מוציאין מיזד. וטעמו, לפי שיש חיוב על המלוה דיני שמים להחזיר את הרבית (עיינו שו"ע שם סעיף ב), לפיכך מהני תפיסה. הרי למדנו מדבריו שבחיוב דיני שמים מהני תפיסה.

וכדעת הרמב"ד, כן דעת הר"ן (הובא בגמ' הנ"ל), שהוכיח שם תפיסה לא מהני באבק רבית, ומתוך כך הוכיח דע"כ אין שם חיוב דיני שמים. אלמא ס"ל דאילו היה חיוב דיני שמים, ע"כ היה מהני התפיסה. [ועל דרך זה הלך הרשב"א במסכת בבא קמא (עה, ב) שהוכיח שבאבק רבית אין אפילו חיוב דיני שמים מהא

דאשכחן (לפי שיטתו) דתפיסה לא מהניא בה.]

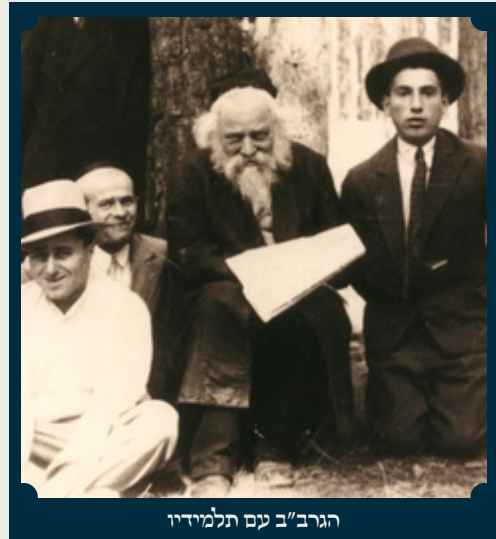
אבל הרא"ש (פ' איזהו נשך סימן ה) נחלק על הרמב"ד וכתב דתפיסה לא מהניא, הגם שהוא סובר שיש חיוב להחזיר דיני שמים באבק רבית (כדמשמע מדבריו שם סימן טז). הרי מפורש דחיוב דיני שמים אין מועלת התפיסה.

וכן דעת הריב"ש (בסימן שצב) בשם הרמב"ן, הובא בש"ך (סימן עה ס"ק כו), דלא מהני תפיסה בחיוב ידי שמים. וזה לשון הש"ך:

"כתב הריב"ש סימן שצ"ב בשם הרמב"ן שאם תפס התובע בעדים מפקינן מיניה, שאין תפיסה מועלת במה שאין לו זכות אלא בלא לצאת ידי שמים, עכ"ל. וכן הוא דעת המהרש"ל ביש"ש (פרק הכונס סימן ו)."

וראה עוד במחנה אפרים (דיני רבית סימן טו) שדייק כן מדברי התוס' מטעם סנהדרין (עב, א ד"ה לא קבליהו) דלא מהני תפיסה בחיוב מדיני שמים. הרי לנו מחלוקת הראשונים אם תפיסה מהני בחיוב דיני שמים.

ונראה שמחלוקת זו תלויה בשני צדדים הנ"ל, שאם חיוב דיני שמים הוא חיוב גמור רק שאין כח לבית לכופו לשלם, שפיר מהני ביה תפיסה. אבל אם אין בו רק מצוה ולא שיעבוד ממוני, מסתברא לומר דלא מהני תפיסה כי אין החיוב אלא כלפי הגברא עד שמוטל עליו לשלם, אבל אין חבירו רשאי לתפוס מעצמו עד שישלם לו זה מרצונו. ואתי שפיר, שהתוס' בסנהדרין הנ"ל אזלי לשיטתם בבבא קמא שהבאנו לעיל שסוברים שחיוב דיני שמים הוא רק כלפי שמיא.

הגר"ב עם תלמידיו

יישוב סתירת רש"י

ודאתאן עלה, יש להביא כאן דברי רש"י במסכת בבא מציעא (צא, א ד"ה רבא) גבי פטור דקם ליה בדברא מיניה, שכתב דאפ"ה יש חיוב לשלם דיני שמים. ומוסיף על זה, דמשו"ה אם הלה תפס את התשלומין אין מוציאין ממנו. דבגרמא שם איתא שהבא על הערוה והתנה לתת לה אתנן, אינו חיוב לשלם לה משום קם ליה בדברא מיניה. וזה לשון רש"י: "אפילו במקום מיתה נמי רמו תשלומין עליה, אלא שאין כח לענשו בשתיים, אבל ידי שמים לא יצא עד שישלם, דאי לא רמו תשלומין עליה, כי הריבה ניהלה מי הוא אתנן, מתנה בעלמא הוא דיהיב לה, וגבי חוסם נמי, תשלומין רמו עליה, אלא שאין כח בבית דין לענשו שתיים, וכיון דרמו תשלומין עליה לא יצא ידי חובתו עד שישלם. אי נמי, אי תפיס לא מפקינן מיניה."

הרי דעת רש"י כהראב"ד והר"ן הנ"ל, דתפיסה מהני בחיוב דיני שמים, והולך על דרך שיטת המאירי דחשיב חיוב ממוני, ולכך מהני בו תפיסה.

אמנם, יש משמעות הפוכה בדברי רש"י בפרק המפקיד (שם לו, א), ששינונו שם, אמר לשנים גזלתי באחד מהם מנה ואיני יודע איזה מכם כו', ותו' לזה מנה ולזה מנה. ומפרש בגמ' שזה רק "בבא לצאת ידי שמים". ופרש"י וזה לשונו: "מאילו לא לימלך מה יעשה ולא יענש."

ולשון זה מורה שאין החיוב ממוני אלא בגדר מצוה להנצל מעונשי שמים. ומלשון זה היה נראה דתפיסה אינה מועלת. ונמצא לכאורה שדברי רש"י סותרים זה את זה.

ולפי מה שביארנו למעלה (בדברי המאירי) לחלק בין שני מיני חיוב דיני שמים ניחא, דמתני' בפרק המפקיד דומה לברי ושמיא, שאין חיוב התשלומין אלא להסתלק מן הספק, וכה"ג לא מקרי חיוב ממוני, וכמו שביארנו. אבל גבי אתנן חיובו ברוך שהרי התנה

עמה לשלם, אלא שאין כח ביד ב"ד לכופו משום קם ליה בדברא מיניה. לכן שפיר קאמר התם רש"י דנחשב חיוב ממוני ומהני בו תפיסה.

הבנת גדר איסור גרמא בניזקין

מאחר שנתבאר ב' השיטות – אם חיוב דיני שמים ממוני או מצוה, יש להתעמק במה תלויה המחלוקת.

ונראה לבאר, ובהקדם מה שיש לחקור בגדר של איסור גרמא בניזקין (עיינו ב"ב כב, ב), האם הוא בכלל פרשת אדם המזיק הנלמד מ"מכה בהמה ישלמנה" רק קלוש יותר מפני שאין בו מעשה, או האם הוא איסור חדש בלתי קשור באבות הנזיקין. ויסוד החקירה סובב על הבנת הסיבה דבעינן מעשה במזיק, האם זה דין נוסף שנאמר רק לגבי תשלומין, שכדי לחייבו לשלם בעינן מעשה בידיים, אולם כלפי עצם שם המזיק לא בעינן מעשה בידיים. ואם הדבר כן, אף המזיק ע"י גרמא חייל עליה שם מזיק. או דלמא דבעינן מעשה בידיים הא מכלל עצם הגדר של אדם המזיק, ואם לא היה בו מעשה בידיים חסר בשם מזיק.

וכבר נחלקו בזה הגר"ב לייבאוויץ והחזון איש, שלדעת הגר"ב (ברכת שמואל בבא קמא סימן ב אות א) דשם מזיק חייל על כל הפסד ממון שאדם גורם לחבירו, והכל נלמד מפרשת אדם המזיק ד"מכה בהמה ישלמנה". אלא דמה שגרמא פטור הוא דין צדדי מצד דיני תשלומין, דבעינן מעשה בידיים כדי לחייבו. וזה לשונו: "דמזיק דאדם דנלמד מקרא דמכה בהמה ישלמנה, לא רק לענין חיוב ממון נאמר, אלא דנאמר הקרא גם לענין שנעשה מזיק ונענש דיני שמים, דהפרשה דאדם המזיק נאמרה גם לענין איסור ועונש בדי שמים, ולענין חיוב תשלומין הוא דלא נישלם דין המזיק כל זמן דליכא מזיק בידיים."

ולפי דבריו נראה שחיוב דיני שמים נחשב חוב ממון גמור, דהלא הוא חלק מתורת אדם המזיק, רק שאין כח לב"ד לכופו על כך.

אבל החזון איש (שם סימן ה ס"ד ק) לא נקט כן, וזה לשונו: "והאי חייב בדי"ש אינו ר"ל דאסור לעשות כן והעושה כן עבירה היא בידו וכדמשמע לכאורה מלשון רש"י גיטין נג, א, אלא ר"ל דאינו יוצא יד"ש עד שישלם כדאיתא בירושלמי בפרקין."

משמע מדבריו דחיוב דיני שמים הוא רק שמדקדקים ע"ז בשמים, ולא שיש חיוב ממון עליו. וצ"ל דס"ל דדין מעשה בידיים הנאמר באדם המזיק הוא תנאי עיקרי בשם המזיק, ובגרמא אין עליו שם מזיק כלל. אלא שנתחדש עליו דין חדש דיני שמים שישלם, ואינו אלא כמצוה בעלמא.

ועפ"ז נראה שבזה תלוי דיון הראשונים הנ"ל במחלוקתם אם דיני שמים הוא חיוב ממוני הוא חיוב מצוה. ויחכו, לדמות מחלוקת זו גם לענין רבית וקום ליה בדברא מיניה, דלפי הברכ"ש כללא הוא גם בכל חיובי דיני שמים שהם נובעים מכח עיקר החיוב, ולהחזו"א חיוב חדש הוא.

דיני שמים הוא סוג מחודש של חיוב

הנה שמעתי בשם מרן הגרי"ר הלוי שאף לפי הסוברים דמהני תפיסה בחיוב דיני שמים, אין הטעם משום דלא נתמעט לגמרי מחיובא דיני אדם ונשאר עליו מיהא חיוב דיני שמים, אלא אין עליו חיוב דיני אדם כלל, שנמתעט לגמרי מן הפרשה. רק נתחדש עליו חיוב חדש של תשלומין דיני שמים. ובחיוב זה התחדש נאמר דין דמהני ביה תפיסה, שכך נאמר הדין שחיוב בחיוב ממוני דיני שמים.

ודייק כן מלשון הספרי בפרשת נשא (פסיקתא ב), דקתני הכי: "ואשמה הנפש ההיא, למה נאמר, מנין אתה אומר המדליק גדישו של חבירו בשבת שאין ב"ד נפרעין ממנו, שיהא נדון בנפשו, ת"ל ואשמה הנפש ההיא."

הנה מהא דבעי קרא למילף דחייב דיני שמים מבואר להדיא שהוא חיוב חדש, דאי נימא דחיובו נובע מכח עיקר הדין, א"כ למה לי קרא ללמד שהוא חיוב בידי שמים, הא אדרבה כל הפטור נאמר רק דדיני אדם בעוד שעיקר החיוב במקומו עומד. אלא ש"מ דחיוב דיני שמים אינו קשור כלל עם עיקר החיוב דיני אדם.

וכמו"כ נראה מתוך דברי כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע (בלקוטי שיחות חלק כב עמוד רלד) שכתב שם אודות מה שמצינו חייבים שנתחדשו רק מידי שמים. וזה לשונו: "וי"ל דהוא אבוקה דכולהו כל הסוג דיני שמים (בבא קמא נה, ב ובכ"מ), ובפרט לדעת האומרים שאינו חייב אפילו במקצת דיני אדם (יש"ש בבא קמא שם)."

הרי מהא דכתב, "ובפרט לדעת האומרים שאינו חייב אפילו במקצת דיני אדם", מבואר שהוא הדין להסוברים שיש עליו חיוב ממון – שכל חיובו הוא רק כלפי שמים. אולם הדיוק אינו מוכרח ואפשר לדחותו.

The Halachos of Ribbis: Fundamentals

Classifications of Ribbis

The Two Categories of Ribbis

There are two categories in the prohibition of *ribbis*. The first category is *ribbis min haTorah* or *ribbis d'oraysa*; the second is *ribbis d'rabbanan*, which is also known as *avak ribbis* (Bava Metzia 61b). The category of *ribbis d'rabbanan* also consists of several subcategories, as will be discussed below.

Ribbis is only forbidden *mid'oraysa* if two main conditions are met. Firstly, the money (or object which will be expended) has to be given in the form of a *halva'ah* (loan). Secondly, it must be *ketzutzah*, which means that the amount of interest must be predetermined and agreed upon. For example, if one lends \$100, and at the time of the loan both parties agree that the borrower will pay the lender \$120, that is a case of *ribbis d'oraysa*. Similarly, if one lends one bushel of apples and both parties agree that the borrower will repay two bushels, that is *ribbis d'oraysa* because the apples were given in the form of a loan and the amount of interest was agreed upon (Mishnah Bava Metzia 60b).

The definition of a *halva'ah* (loan) is that the borrower keeps the original item for himself, and returns another item exactly the same as the item he borrowed, for example, money for money or apples for apples. If he returns the very item that he borrowed, it is considered a rental and not a loan, and it would be permitted to return the original item plus more as a form of rent. Alternatively, if one is not expected to return a similar item to the one he borrowed, for example, apples for money, money for apples, or even oranges for apples, this is considered a sale and not a loan, and would not be *ribbis d'oraysa* (although it may be forbidden *mid'rabbanan*) (Chavos Da'as 161:1; Mekor Mayim Chaim 161:1).

The classic definition of *ketzutzah* is when a borrower and lender agree at the time of the loan that more will be repaid than was lent out (Y.D. 161:1). It makes no difference if the extra payment is in the same form as the item that was lent or in another form. If one lends his friend a bushel of apples on condition that he repay the bushel of apples plus a bushel of oranges, that would also be *ribbis d'oraysa*. If a loan was already granted, and the parties agree to extend the time of the loan in exchange for additional money or goods, most Poskim rule that this also constitutes *ketzutzah* and is forbidden *mid'oraysa* (Y.D. 166:2).

Forms of interest that do not meet the conditions for *ribbis d'oraysa* will often still be prohibited under *ribbis d'rabbanan*. As a rule, one may not receive a benefit due to "waiting" for his money to be repaid, in any form this may take, and whether or not this was agreed upon in advance (Bava Metzia 63b). [Some of

these forms of *ribbis* will be discussed in the next section, *Ribbis in Commerce*.]

Once Ribbis is Received

Aside from the general differences between an *issur d'oraysa* and an *issur d'rabbanan*, there is a specific distinction between them regarding interest that the borrower has already paid. In the case of *ribbis d'oraysa*, if a lender accepts the interest, he must give it back, and a Bais Din may force him to do so. However, in the case of *ribbis d'rabbanan*, the lender cannot be forced to return any *ribbis* he has already collected and is only liable to do so *latzeis yedei shamayim*, to fulfill the demands of Heaven (Y.D. 161:1-5).

Whether a borrower may deduct *ribbis d'rabbanan* that he already paid from a loan that he still owes is the subject of a *machlokes* among the Poskim (Y.D. 166:3). Since this is a *machlokes*, the borrower has the advantage since he is the *muchzak* of the money, as it is still in his possession, and he cannot be forced to pay the full amount of the principal after he paid some interest (Noda B'Yehuda Tinyana Y.D. 76).

Giving Favors

For the duration of a loan, the borrower is not permitted to give or do anything for the lender in exchange for the loan. This includes doing favors for the lender that he would not have done had the person not granted him the loan. If the borrower would have done the favor in any case, whether he had been given the loan or not, it would be permitted (Y.D. 160:7).

Doing a favor in public is more stringent because of the problem of *maris ayin*, giving the appearance of transgressing a prohibition, and is prohibited even if the borrower would have done the favor regardless of the loan (Ibid). To avoid this problem, it has to be evident to all that the favor is not related to the loan. For example, if someone owes his father-in-law money and gives him a *bracha* at his daughter's *chuppah*, it can be assumed that everyone realizes that he would have done so even without the loan.

The Gemara (Bava Metzia 75b) says that it is also forbidden to say kind words to a lender because of the loan. For this reason, many people believe that it is forbidden for the borrower to say "thank you" when granted a loan (Shulchan Aruch HaRav Ribbis 19; Igros Moshe Y.D. 80). Some Poskim are lenient in this regard and hold that the words "thank you," as they are used today, are merely a formality, and are not considered to be the type of words that are forbidden (Mishnas Ribbis 4 fn. 29). However, if someone thanks the lender profusely, he would be transgressing this prohibition.

Ribbis Mukdemes and Ribbis M'ucheres

Ribbis mukdemes (literally: early *ribbis*), refers to a case where the borrower gives the lender a gift before

the lender extends the loan to him. If the borrower gives this gift as a way of persuading the lender to later give the loan, and the lender does extend the loan because of it, this would be classified as *ribbis mukdemes* and is forbidden as *avak ribbis* (Y.D. 160:6).

Ribbis m'ucheres (literally: late *ribbis*), refers to a case where a borrower gives a gift to the lender after the entire loan has already been paid back, out of gratitude for the loan. Although the loan has already been repaid, and the borrower is not gaining any additional time with his gift, it is still forbidden as *avak ribbis*. Unlike other forms of *avak ribbis*, if one already accepted either *ribbis mukdemes* or *ribbis m'ucheres*, he is not obligated to return it even *latzeis yedei shamayim* (Y.D. 160:6, See Shach and R' Akiva Eiger).

Most Poskim say that *ribbis mukdemes* is only forbidden if it is made clear that the gift is being given in order to convince the lender to give the loan, and *ribbis m'ucheres* is only forbidden if it is made clear that the gift is given after the payment as gratitude for the loan. Therefore, a borrower may not give the lender a gift even a long time after the loan has been repaid, if he states that it is in gratitude for the loan, or if the size of the gift makes his intention clear. If the gift is not given immediately after the loan, and the borrower does not state that the gift is being given because of the loan, then it is permitted (Bais Yosef Y.D. 160; Shach 160:10. According to some opinions, if the borrower's intention while giving the gift is in gratitude for the loan it would always be forbidden [see Chachmas Adam 131:8]). In the case of *ribbis mukdemes*, it is only forbidden if the borrower explicitly says that he is giving the gift in order to receive a loan or expresses that sentiment with a gesture. Alternatively, if the borrower gives a gift of such value that he would normally never give, or if he gives the gift right before asking for a loan, it is obvious that he is giving the gift with that intention. However, if it is unclear that the gift is connected to any loan request, even if the lender only gave the loan because of the gift and the borrower only gave the gift with the intention of getting a loan, it is not forbidden as *ribbis mukdemes*. However, some Poskim forbid any gift given with the intention of receiving a loan, even if this intention is not made clear.

Giving Extra at The Time of Repayment

If anything extra is given at the time of repayment, this makes it obvious that it is being given because of the loan. Giving a gift at that time is always forbidden, and if the lender accepted this gift, then according to some Poskim he would be obligated to return it *latzeis yedei shamayim*. Therefore, one may not repay a loan and tell the lender to keep the change (YD 160:4; Shulchan Aruch HaRav Ribbis 7).

Dr Menachem Jacobs

A Clinician's Guide to Shabbos in Scrubs (Part 2)

Meals, Havdalah, and Practical Guidelines

4. Shabbos Meals

As an extension of oneg Shabbos, one must eat three meals throughout Shabbat, one at night and two during the day. One should have Lechem Mishna, meaning the Hamotzei should be made over two loaves of bread on Shabbat and Yom Tov to commemorate the double portion of Man that fell for those days. Even if two full loaves of bread are not available, two pieces of bread would be better than a single piece.

The minimum required intake to constitute a "meal" is an egg-sized piece of bread (2.53 fl. oz. 75 ml) or at least the size of a large olive (1.27 fl. oz. 38 ml). Depending on the workflow, eating these three meals may be difficult, though it is worth noting that this positive aspect of Shabbos is a vital halachic requirement. One should do their best to eat this minimum amount for the night and day meals. There is significantly more leniency regarding the third Shabbos meal (Seudah Shelishit) and eating some Mezonot or even some fish or fruit is sufficient according to many opinions.

If there was no time to eat a Shabbat meal on Friday night, the Rama rules that one should eat three meals on Shabbat day, one before and two after midday. If a resident finds only a very short time to eat on Friday night and if they wait to acquire wine and recite kiddush, there will not be enough time to eat; R. Yehoshua Neuwirth is cited in Nishmat Avraham that one should eat the meal without reciting kiddush, especially if one recited ma'ariv which has kiddush as part of Shemoneh Esrei.

5. Havdala

Part of the mitzvah of honoring Shabbos requires us to make a verbal declaration distinguishing Shabbat from the rest of the week at the beginning and end of Shabbos. Just as kiddush, Havdalah can technically be fulfilled by declaring the sanctity of Shabbos, such as saying, "Baruch Hamavdil ben kodosh le'cohol." Before reciting this basic havdala, non-Shabbos activities are rabbinically prohibited.

An exception to this rule is if it is obvious that the gift given together with the payment has no connection to the debt, such as if a parent tells a child to keep the change for money the child laid out on his behalf. Similarly, when repaying a loan one is permitted to round up a few cents if it is clearly being done for his own convenience (Chelkas Binyamin Y.D. 160 fn. 33). Alternatively, if neither the borrower nor the lender remember how much money is owed, the borrower is permitted to pay back as much as necessary to be sure

The usage of an electric light as the Havdalah candle is debated among Poskim. While some authorities permit it, others don't accept this stance; as such, it is better to forgo ner havdala rather than say a berachah on the electric "flame." The brocho on fire can also be made later when one is off shift and out of the hospital.

Regarding women's reciting of Havdalah, there is a discussion in the poskim whether this is considered a time-bound mitzvah that women are exempt from or not. The consensus, however, is that women should perform Havdalah when no male is present to say it, according to the minority opinion.

הגרי"י נויבירט

The usage of an electric light as the Havdalah candle is debated among Poskim. While some authorities permit it, others don't accept this stance; as such, it is better to forgo ner havdala rather than say a berachah on the electric "flame." The brocho on fire can also be made later when one is off shift and out of the hospital.

Regarding women's reciting of Havdalah, there is a discussion in the poskim whether this is considered a time-bound mitzvah that women are exempt from or not. The consensus, however, is that women should perform Havdalah when no male is present to say it, according to the minority opinion.

that he has paid his debt; he need not worry that he is overpaying and thereby transgressing the prohibition of ribbis (Bris Yehuda 5:10).

Another exception is in the case of goods that are added as part of a sale. For example, one who makes a delivery of goods later than expected is permitted to add some extra to make up for the delay, provided that he does not state this explicitly. However, if someone receives a product or service but delays payment for

Practical Checklist for Shabbat On-Call

Residents should plan for their Shabbat on-call duties and try to have the following for meaningful shabbos while in scrubs:

Shabbat designated clothing

Electric lights for Shabbat candles

Grape juice for Friday night, Shabbat morning, and Havdalah

Kiddush cup

Two rolls of Lechem Mishneh for the night and day Shabbat meal

Fragrance for Havdalah

Candle for Havdalah (if possible)

Additional Notes on Beverages for Kiddush and Havdalah

Certain leniencies are permitted regarding alternative beverages for kiddush of Shabbos day and havdala if wine is not available. These alternative beverages must still be of societal importance and are termed 'Chmar hamidina'. The definition of this sort of Distinguished Drink depends on the time and place based on social considerations.

Reb Moshe writes that any drink that one serves to a guest is considered chamar medina. Wine is served to guests; therefore, any drink which is also served in that manner may be used for chamar medina. A drink that is mainly used in a practical way to quench one's thirst may not be used as chamar medina. Common beverages such as Soda, Orange Juice, and Apple Juice that may be available in a clinical environment are a matter of discussion among the poskim. The opinion of many poskim is that soda may not be used for chamar medina. Some say that orange juice and apple juice are viewed as chamar medina, and that is what Rabbi Sprung recommends for clinicians. Other poskim argue that juices are not considered distinguished enough for this purpose. Some hold that Coffee and Tea may be used, though most hold that these are not acceptable (Ketzos Ha'shulchan 97: badi hashulchan 8, Yechaveh Da'as 2:38). For more detailed discussion of chamar medina options and rulings, consult your local Ruv.

some time, the Poskim debate whether or not it is permitted to add some unsolicited extra money to make up for the lateness (Rema YD 160:4; see R' Akiva Eiger). Some Poskim say that giving extra money to a worker may be considered a tip, rather than a payment, which would make it more lenient than the other cases.

In partnership with the Bais Haavad's Yorucha Program
To learn more about Yorucha visit yorucha.org